

O KIERUNKACH ZMIAN ZACHODZĄCYCH W SPÓŁDZIELNIACH PRODUKCYJNYCH ZWIĄZKU RADZIECKIEGO I KRAJÓW DEMOKRACJI LUDOWEJ¹

W ostatnich trzech latach we wszystkich tych krajach zaszły poważne zmiany tak w polityce ekonomicznej państwa w stosunku do rolnictwa jak i w ekonomice i organizacji spółdzielni produkcyjnych. Zostały stworzone dogodniejsze warunki dla wzrostu produkcji rolnej oraz podniesienia wydajności pracy.

Zniesienie lub obniżenie wysokości obowiązkowych dostaw, podniesienie cen na produkty rolne, sprzedaż spółdzielniom traktorów i większych maszyn lub stworzenie ściślejszych powiązań spółdzielni z państwowymi ośrodkami maszynowymi, przyznanie spółdzielniom szerszych praw w uwzględnianiu przez nie ich specyficznych warunków przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych przy organizowaniu zespołowej produkcji i sposobów zespołowego gospodarowania itd., przyczyniły się do wzrostu materialnego zainteresowania członków w rozwoju zespołowego gospodarstwa, wyzwoliły inicjatywę w poszukiwaniu bardziej racjonalnych rozwiązań organizacyjnych i gospodarczych problemów w każdej konkretnej spółdzielni.

Jedną z pierwszych zmian, która miała zasadniczy wpływ na dalsze, była dokonana w niektórych krajach reorganizacja państwowych ośrodków maszynowych oraz rozpoczęcie sprzedaży traktorów i bardziej złożonych maszyn spółdzielniom produkcyjnym.

Na ogół we wszystkich krajach państwowe ośrodki maszynowe odegrały poważną rolę w przebudowie rolnictwa, we wprowadzaniu mechanizacji, podniesienia kultury rolnej, przygotowaniu kadr mechanizatorskich itp. Jednakże po umocnieniu się kolektywnego sposobu gospodarowania życie wykazało,

że oddzielenie środków mechanizacji od bezpośredniego producenta stało się przeszkodą w dalszym rozwoju produkcji spółdzielni. Państwowe ośrodki maszynowe zostały przekształcone w ośrodki remontowe.

W Związku Radzieckim ośrodki remontowo-techniczne (RTS) spełniają nie tylko usługową rolę w dziedzinie remontu maszyn spółdzielczych, ale także zajmują się zaopatrzeniem (sprzedażą) spółdzielni produkcyjnych w maszyny i części zamienne, paliwo, nawozy mineralne, środki ochrony roślin itp., a także wypożyczaniem takich maszyn, których nie mają potrzeby posiadać poszczególne spółdzielnie, np. do melioracji. Ponadto mają one obowiązek nadzoru nad parkiem maszynowym i traktorowym spółdzielni. Jednakże w rejonach, gdzie spółdzielnie nie są jeszcze w pełni wyposażone w potrzebny sprzęt mechanizacyjny, mają one nadal spełniać rolę ośrodków maszynowych.

Doświadczenia okresu po reorganizacji państwowych ośrodków maszynowych wykazały, że spółdzielnie produkcyjne zaczęły lepiej wykorzystywać traktory i maszyny, odkąd stały się ich własnością; podniosła się ilość i jakość prac wykonywanych przez traktory.

Reorganizacja państwowych ośrodków maszynowych została już dokonana w Polsce i Związku Radzieckim a w najbliższym okresie nastąpi w Czechosłowacji. Natomiast w NRD istnieje kierunek odwrotny — umacniania systemu państwowych ośrodków maszynowych oraz ich wpływu na organizację i ekonomikę spółdzielni produkcyjnych. W NRD państwowe ośrodki maszynowe są odpowiedzialne za konkretne wyniki produkcyjne spółdzielni (od nich są

¹ Artykuł opracowany na podstawie referatów wygłoszonych na konferencji roboczej przy stałej komisji Rady Wzajemnej Pomocy (1—10. X. 1958 r.).

także uzależnione premie dla personelu POM).

Nowy (ostatnio opracowany) sposób oceny oddziaływania pracy ośrodków maszynowych w NRD wyraża się w następujących wskaźnikach ekonomicznych uzyskanych przez spółdzielnie: produkcja towarowa w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, produkcja towarowa mięsa i mleka w q na 1 ha użytków rolnych, plony buraków cukrowych, areał zasiewów kukurydzy na silos, pogłowie zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych, dochody w przeliczeniu na 1 ha, liczba dniówek obrachunkowych na 1 ha, realna wartość dniówki obrachunkowej w gotówce. Głęboka analiza tych wskaźników pozwala na wykrycie słabości i rezerw produkcyjnych w poszczególnych spółdzielniach oraz na udzielenie im jak najbardziej efektywnej pomocy. Przy państwowych ośrodkach maszynowych są organizowane grupy złożone z odpowiedzialnych pracowników POM, rad narodowych, specjalistów-rolników oraz doświadczonych spółdzielców, które pod kierownictwem dyrektora POM, głównego agronoma i głównego księgowego analizują działalność gospodarczą każdej spółdzielni, dają konkretne wskazania jak umocnić zespołowe gospodarstwo oraz pomagają te wskazania zrealizować.

Dla usprawnienia pracy brygad traktorowych wprowadzono w ostatnim okresie zasadę, że brygady te pracujące w określonej spółdzielni bezpośrednio podlegają jej przewodniczącemu. System ten dał dobre rezultaty: nastąpiło lepsze wykorzystanie traktorów, zmniejszyło się zużycie paliwa, traktorzyści zaczęli otrzymywać wyższą opłatę za pracę.

Dla udzielenia bardziej efektywnej pomocy agronomicznej spółdzielniom oddelegowano 4,5 tys. agronomów z państwowych ośrodków maszynowych do bezpośredniej pracy w gospodarstwach zespołowych. Ponad 2,1 tys. z nich zostało członkami spółdzielni.

Szereg krajów, jak Związek Radziecki, Węgry, Rumunia i Bułgaria zniósł system obowiązkowych dostaw produktów rolnych zastępując go bądź planowym skupem bądź też kontraktacją.

Np. w Związku Radzieckim obowiązkowe dostawy, opłaty w naturze za prace państwowych ośrodków maszynowych i kontraktacja zostały zastąpione jedną formą państwowego planowego skupu podstawowych produktów rolnych. Plan skupu jest podany dla każdej spółdzielni na okres 5—7 lat (z rozdziałem na poszczególne lata). Obecnie

spółdzielnie same planują rodzaj produkcji zespołowego gospodarstwa, jej strukturę, wysokość plonów, stan pogłowia i jego produktywność itp., przyjmując jako wytyczne wskaźniki planowego skupu oraz wewnętrzne potrzeby gospodarstwa. Nowy rodzaj planowania pozwolił na ujawnienie rezerw we wszystkich gałęziach zespołowej produkcji.

Przy istnieniu różnych form skupu, w poprzednim okresie, istniały różne średnie ceny realizacji na te same produkty w poszczególnych spółdzielniach. Słabe i średnie spółdzielnie były w dużo gorszym położeniu; olbrzymią część swojej produkcji oddawały po bardzo niskich cenach (obowiązkowych dostaw), nie zawsze pokrywających nakłady produkcyjne. Przewodzące gospodarstwa natomiast, mające możliwość sprzedawania dużej ilości produkcji po wysokich cenach (kontraktacyjnych) otrzymywały ponadto różnego rodzaju premie. Tak więc mogły one w szybkim tempie rozwijać swoje zespołowe gospodarstwa, podczas gdy ekonomicznie słabe spółdzielnie pozostawały coraz bardziej w tyle. A przecież w wielu wypadkach główną przyczyną słabości ekonomicznej był brak fachowego kierownictwa gospodarstwa. Obecnie wszystkie spółdzielnie tak mocne, jak i słabe uzyskują jednakową cenę za sprzedane państwu produkty.

Obecnie ustalany system cen zakłada, że spółdzielnie za sprzedane produkty uzyskują nie tylko pokrycie nakładów produkcyjnych (materiałowych i pracy), ale także będą miały możliwość wydzielania środków na rozszerzoną reprodukcję (zakup traktorów, maszyn, budownictwo gospodarcze itp.). Nowe ceny stały się poważnym bodźcem staran o podniesienie produkcji.

Dla zapewnienia prawidłowego rozwoju zespołowego majątku i umożliwienia reprodukcji rozszerzonej w niektórych krajach, jak np. Związku Radzieckim, Bułgarii, Czechosłowacji, wprowadzono obowiązek odpisów środków pieniężnych na dwa rodzaje funduszy: amortyzacyjny (służący odnowieniu podstawowych środków produkcji) oraz „rozbudowy”, służący rozszerzeniu podstawowych środków produkcji.

Dla wprowadzenia funduszu amortyzacyjnego w Czechosłowacji zostanie w bieżącym roku przeprowadzone we wszystkich spółdzielniach generalna inwentaryzacja i wycena posiadanych środków produkcji.

Znaczenie takiego sposobu odpisów jest bardzo duże: z jednej strony, będzie

kierowało spółdzielnie do powiększania zespołowego majątku, a z drugiej strony, będzie zmuszało je do jak najbardziej efektywnego wykorzystania posiadanych środków produkcji.

Dla umocnienia ekonomicznej stabilizacji w spółdzielniach produkcyjnych niektórych krajów wprowadza się fundusz rezerw pieniężnych. Zadaniem tego funduszu jest:

a) pokrywanie sezonowych rozchodów gospodarstwa, niezaplanowanych zakupów, podnoszenie wysokości zaliczek za pracę itd;

b) dopełnianie opłaty za pracę w wypadku jej obniżenia w danym roku (m.p. na skutek nieurodzaju), wydawanie premii za specjalne osiągnięcia;

c) pomoc finansowa przy dokonywaniu w spółdzielni inwestycji o charakterze ogólnym.

Fundusz ten nosi charakter funduszu obrotowego w przedsiębiorstwach państwowych.

W wielu krajach, w których przeważa artelowa forma zespołowego gospodarowania, istnieje dążność do podniesienia towarowości produkcji spółdzielni poprzez ograniczanie części naturalnej dochodu podzielnego.

Ze względu na to, że na ogół opłata za pracę w naturze przewyższała potrzeby członków i ich gospodarstw przyzagrodowych, co w rezultacie ograniczało towarowość zespołowego gospodarstwa oraz rozwój zespołowej hodowli, zaczęto wprowadzać mniej lub bardziej masowo różne nowe formy podziału dochodu i opłaty za pracę¹, bądź też zostały zastosowane bodźce ekonomiczne ze strony państwa celem ograniczenia części naturalnej dochodu podzielnego a podniesienia jego części gotówkowej.

Np. w Czechosłowacji za osiągnięcie planowanej produkcji zalicza się dniówki obrachunkowe według ilości wykonanych norm pracy, natomiast za produkcję ponadplanową wypłaca się wyłącznie premie pieniężne w wysokości określonego procentu jej wartości (według ceny rynkowej, bądź ceny ustalonej przez spółdzielnię, jeśli nie istnieje cena rynkowa). Ponadto niektóre spółdzielnie w Czechosłowacji stosują zasadę, że spółdzielcy otrzymują z podziału dochodu wyłącznie gotówkę, jednocześnie mając prawo zakupu z zespołowego funduszu „naturalii” potrzebnych im produktów.

W Związku Radzieckim szereg spółdzielni odeszło od klasycznego systemu

dniówki obrachunkowej, stosując opłatę za pracę wyłącznie w gotówce według systemu państwowych gospodarstw rolnych.

Dla zwiększenia towarowości zespołowych gospodarstw na Węgrzech zastosowano nowy sposób obliczania wymiaru podatku. Obecnie spółdzielnie płacą 10% od części naturalnej dochodu podzielnego oraz 5% od jego części gotówkowej.

Innym bodźcem dla wzrostu towarowości stosowanym na Węgrzech jest wprowadzona zasada, że spółdzielnie, które osiągają odpowiednio wysokie wskaźniki towarowości (w przeliczeniu na 1 ha) w określonych produktach, uzyskują umarzenie w danym roku od 30 do 50% raty przypadającej na spłatę kredytów inwestycyjnych.

Dla zwiększenia wydajności pracy oraz obniżki kosztów własnych został wprowadzony w wielu dużych spółdzielniach radzieckich i bułgarskich wewnętrzny rozrachunek gospodarczy w poszczególnych brygadach i fermach. System ten zmusza każdą taką jednostkę organizacyjną do szczególnej troski o wzrost produkcji, do racjonalnego zmniejszania nakładów materiałowych i pracy — słowem są stworzone bodźce dla prowadzenia oszczędnej gospodarki.

Jedną z bardzo istotnych zmian, jakie zaszły w życiu spółdzielni produkcyjnych wszystkich krajów — to możliwości wnoszenia przez poszczególne spółdzielnie określonych poprawek do wzorcowych statutów.

Z analizy rozwoju spółdzielczości produkcyjnej w ostatnich latach wynika, że w krajach, w których był on powolniejszy, obecnie powstaje stosunkowo dużo zespołowych gospodarstw „niższych” typów. Np. w Rumunii na 15 225 spółdzielni ogółem (w połowie 1958 r.) było 12 313 Zrzeszeń Uprawy Ziemi, 130 spółdzielni produkcyjnych z rentą oraz 2 782 spółdzielnie typu artelowego.

Na 1378 spółdzielni, które powstały w pierwszej połowie 1958 r. w NRD, około 900 to spółdzielnie najniższego typu.

Na Węgrzech jest o około 25% więcej spółdzielni „niższych” typów aniżeli typu artelowego.

* * *

Należy podkreślić, że zmniejsza się w poważnym stopniu ingerencja państwa w wewnętrzne sprawy spółdzielni

¹ Patrz część pierwsza sprawozdania z konferencji. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1, 1959.

a. wszelkie zmiany tak w dziedzinie organizacji, jak i ekonomiki zalecane przez państwo są sugerowane z wielką ostrożnością i po przeprowadzeniu co najmniej szeregu doświadczeń i zbadaniu ich efektywnej wartości.

W coraz większym stopniu inicjatywę w rozwiązywaniu wewnętrznych

problemów spółdzielni pozostawia się spółdzielcom, gdyż praktyka wykazała, że najlepiej zdają egzamin te formy, które wynikają z inicjatywy samych spółdzielców — są one bowiem dostosowane do konkretnych warunków każdej spółdzielni.

Stefania Paško